

*Коваль Р. В., магістрант НУБіП України (м. Київ)
Романюк І. М., кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та
інформаційних технологій в освіті НУБіП України (м. Київ)*

ОСВІТНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї

У статті розглядаються наукові підходи до реалізації програми соціально-педагогічного супроводу прийомної сім'ї. Акцентовується увага на головних освітніх напрямках щодо виконання цієї програми. Визначені основні завдання та зміст освітнього напрямку соціально-педагогічного супроводу прийомної сім'ї.

Ключові слова: виховання дітей, діти-сироти, діти, що позбавлені батьківського піклування, прийомна сім'я, завдання та зміст супроводу прийомної сім'ї.

В статье рассматриваются научные подходы к реализации программы социально-педагогического сопровождения приемной семьи. Акцентируется внимание на главных образовательных направлениях относительно выполнения этой программы. Определены основные задания и содержание образовательного направления социально-педагогического сопровождения приемной семьи.

Ключевые слова: воспитание детей, дети-сироты, дети, лишённые родительской опеки, приемная семья, задания и содержание сопровождения приемной семьи.

Постановка задачі у загальному вигляді. На сьогоднішній день в Україні в умовах економічної кризи, політичної і соціальної нестабільності, радикальної соціально-культурної трансформації постає проблема щодо необхідності розробки нових форм утримання та виховання дітей, які перебувають у особливо складних і дискомфортних умовах. Перш за все це стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десять років в нашій державі вдвічі збільшилася кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Переважна більшість цих дітей влаштовані в інтернатні заклади. Вихованці інтернатних закладів відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ях, станом здоров'я, розвитком інтелекту й особистості в цілому, що підтверджено спеціальними психологічними дослідженнями (І.М.Дубровіна, М.І.Лісіна, А.М.Прихожан).

Проблема забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, хвилює багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. В цьому напрямку плідно працюють відомі науковці А.Й.Капська, С.І.Мещерякова, І.В.Пеша, І.М.Трубавіна, Н.М.Комарова та інші. Питання, що стосуються функціонування форм сімейного виховання висвітлені в роботах українських теоретиків та практиків сфери захисту дитинства: Артюшкіної Л., Бевз Г. М., Карпенко О. Г., Волинець Л. С., та інших.

Метою статті ми обрали розгляд основних завдань та змісту освітнього

напрямку соціально-педагогічного супроводу прийомної сім'ї а також шляхи застосування освітніх напрямів у реалізацію програми супроводу прийомної сім'ї.

Викладення основного матеріалу.

Дитина в державних закладах отримує комплекс освітніх, медичних, соціальних послуг, але спостерігаються значні відхилення у процесі її соціалізації, які проявляються у відсутності навичок самостійного життя, невмінні самостійно будувати стосунки у сім'ї та відкритому колективі. Вивчення проблем влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, довело, що сімейне виховання, безперечно, виступає пріоритетною формою в Україні [3]. Під час перебування дитини у прийомній сім'ї держава не тільки фінансує, а й контролює утримання і виховання дитини, надає допомогу у її розвитку, соціалізації, організовує соціальний супровід сім'ї та дитини.

До основних причин, які вплинули на зміну соціальних державних пріоритетів щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, належать: - формування соціальної політики, заснованої на гуманістичних засадах, що передбачає орієнтацію соціальних інститутів на врахування індивідуальних запитів і потреб особистості; - стрімке зростання кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують влаштування; - неспроможність державної інтернатної системи забезпечити соціалізацію вихованців з урахуванням потреб розвитку суспільства.

Прийомна сім'я є однією з найбільш

ефективних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти, що втратили батьків, або їхні батьки в силу різних обставин не можуть виконувати свої обов'язки, потребують родинного тепла і виховання. Приймна сім'я – це сім'я або особа, що не перебуває в шлюбі, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання. Порядок прийому дітей в сім'ї встановлено Постановою Кабінету міністрів України № 565 від 26 квітня 2002 року "Про затвердження Положення про прийомну сім'ю". Ті, хто взяли дітей у прийомну сім'ю, є прийомними батьками, а влаштовані діти – прийомними дітьми [4].

Приймна сім'я, як форма виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, не є новою для України. Як свідчать історичні данні, в Київській Русі, ще за часів Ярослава Мудрого, існували не лише сім'ї, які можна назвати прийомними, а й необхідні закони й правила, що регулювали ці питання. Пізніше, в Російській імперії, сімейні форми влаштування дітей стали приватною ініціативою членів царської та шляхетних родин, сімей багатих купців [1].

За часів Радянського Союзу приймна родина розглядалася як форма опіки дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Тоді роль патронату і патронажу було зведено до мінімуму. Пріоритетними стали колективні форми виховання дітей. Основним принципом такої виховної концепції стала наявність розгалуженої мережі інтернатних закладів, які фінансувалися державою. Кількість дітей в одному такому закладі сягала до 400 осіб. Дитячі колективи шкіл-інтернатів формувалися за віковою ознакою. Виховання дітей в умовах "закритого" інтернатного закладу й донині є найпоширенішою формою виховання дітей-сиріт у нашій країні [2]. Відродження сімейних форм виховання в Україні почалося лише у 90-х роках ХХ століття.

У 1998 та 1999 роках Кабінет Міністрів України прийняв Постанову "Про проведення експерименту щодо створення прийомних сімей в окремих регіонах України", що забезпечили створення прийомних сімей у цілому ряді регіонів України. Зокрема, обласними державними адміністраціями Харківської, Запорізької, Львівської, Одеської областей, Київської міської держадміністрації, а також Урядом Автономної Республіки Крим [7] були

ухвалені розпорядження про створення нової інституції сімейної опіки над дітьми-сиротами й дітьми, які залишилися без батьківського піклування - прийомної сім'ї.

Ініціаторами проведення даного експерименту виступило Міністерство України у справах сім'ї та молоді та Представництво ЮНІСЕФ в Україні. Напередодні Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН, присвяченої становищу дітей (травень 2002 р., Нью-Йорк), весною 2001 року в Україні було прийнято Закон "Про охорону дитинства", у якому вперше зафіксовано пріоритет сімейних форм опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. А у квітні 2002 року Постановою Кабінету Міністрів було затверджено "Положення про прийомну сім'ю" [4].

За даними Інституту соціальних досліджень, у період з 1998 до 2000 року в Україні було створено лише 17 прийомних сімей [8], у яких виховувалося 22 дитини. З кожним роком в Україні зростає кількість прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу: 131 у 2005 році; 1302 у 2006 році; 2011 у 2007 році. Станом на 1 жовтня 2010 року в Україні функціонувало 467 дитячих будинки сімейного типу, в яких перебувало 3122 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та 2827 прийомних сімей, в яких виховувалося 4730 дітей. Проте актуальною залишається проблема влаштування у сім'ї дітей, що досягли віку 7-10 років [6].

Створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу для влаштування в них дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування пропагується не лише на державному рівні, а й численними благодійними фондами, громадськими організаціями й інтернет-проектами: всеукраїнський портал національного усиновлення "СИРІТСТВУ - НІ!", Інтернет-проект "ДЕТДОМ.інфо", інтернет-проект "НАША КРОХА", благодійний фонд "ЩАСЛИВА ДИТИНА", тощо.

Особливий внесок у цьому процесі відіграла діяльність Представництва благодійної організації „НАДІЯ І ЖИТЛО ДЛЯ ДІТЕЙ” в Україні. В рамках проекту розвитку сімейних форм виховання Представництво створило і розвинуло 65 дитячих будинків сімейного типу у 13 регіонах України. Понад 750 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, отримали не лише затишну домівку, а й люблячих батьків, підтримку близьких їм

людей і впевненість у майбутньому. Підтримка, окрім матеріального забезпечення, передбачала підготовку батьків-вихователів до виконання своїх обов'язків, розвиток їх батьківських навичок, створення умов для повноцінного розвитку дітей, повернення дітей до біологічних родин, навчання соціальних працівників здійснювати супровід створених сімейних будинків.

Соціальний супровід — це цілеспрямована діяльність соціального працівника (або групи соціальних працівників) зі створення необхідних умов для оптимального функціонування прийомної сім'ї і розвитку дитини.

Відбір сімей, які після проведення інформаційної кампанії виявили бажання взяти на утримання та виховання дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, проводиться таким чином.

Оцінювання потенційних прийомних батьків. Ця процедура передбачає збір матеріалів, документів, свідчень, на підставі яких будуть затверджуватися кандидатури прийомних батьків. Важливою складовою процедури відбору є ознайомлення з житловими умовами кандидатів та зустрічі соціальних працівників з членами потенційної прийомної сім'ї. Незалежно від того, хто з членів сім'ї вирішив стати прийомним батьком / матір'ю, вивчається вся сім'я, її спроможність створити позитивний виховний клімат.

Затвердження кандидатів проводиться за результатами процедури оцінювання. Водночас визначається спеціалізація прийомних батьків. Вони можуть бути затверджені для виховання однієї конкретної дитини, певної кількості дітей або певної соціальної групи. Після затвердження кандидатів підписується угода між прийомними батьками та представниками місцевої влади, в якій визначаються обов'язки сторін щодо виховання дитини, умови партнерства прийомної сім'ї та місцевих органів влади, строки виховання у прийомній сім'ї, спеціалізація сім'ї.

Підготовка проходить шляхом тренінгів, які проводять соціальні працівники. Як правило, такі тренінги розраховані на 10 щотижневих зустрічей [9].

Процес соціального супроводу складається з зустрічей соціального працівника з батьками з певною послідовністю, під час яких він вивчає умови виховання дитини, надає допомогу у вирішенні проблем, які з'являються при

вихованні, а у разі потреби залучає до роботи з прийомною сім'єю інших спеціалістів соціальної сфери.

Основними завданнями соціального супроводу є: ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної та швидкої адаптації прийомної сім'ї і прийомної дитини з метою вирішення проблем останньої; надання допомоги прийомній сім'ї для того, щоб у майбутньому вона могла вирішувати проблеми, які постають, в основному шляхом мобілізації власних ресурсів; забезпечення партнерських відносин між прийомною сім'єю, соціальною службою, іншими державними і громадськими установами для комплексного забезпечення прав прийомної дитини [5].

Зміст освітнього напрямку соціального супроводу прийомної сім'ї передбачає соціальну допомогу в навчанні та вихованні. Допомога в навчанні спрямована на запобігання появи сімейних проблем і формування педагогічної культури прийомних батьків. В основі роботи — соціально-педагогічні методи, які враховують найбільш типові помилки у вихованні дітей в сім'ї: недостатнє уявлення про цілі, методи, завдання виховання; відсутність вимог у вихованні з боку всіх членів сім'ї; сліпа любов до дитини; надмірна суворість; перекладання виховання на освітні заклади; сварки батьків; брак педагогічного такту у взаєминах з дітьми; застосування фізичних покарань тощо.

Тому діяльність соціального педагога передбачає проведення широкої освітньої роботи серед прийомних батьків з таких питань: педагогічна, соціально-педагогічна і правова підготовка прийомних батьків до виховання дітей; допомога батькам у формуванні адекватної поведінки у дітей стосовно однолітків; значення особистого прикладу і авторитету батьків у вихованні дітей, ролі батька і матері, взаємини між батьками, налагодження взаємостосунків різних поколінь у сім'ї, методи педагогічного впливу на дітей, формування позитивних взаємин між дорослими і дітьми; виховання дітей у сім'ї з урахуванням статі й віку; соціально-психологічні проблеми "важких підлітків", проблеми негативного впливу бездоглядності й безпритульності на психіку дитини; самовиховання і його організація, роль сім'ї у керуванні процесом самовиховання дітей і підлітків; заохочення та покарання у процесі виховання дітей у сім'ї; особливості виховання дітей з відхиленнями у фізичному і психічному

розвитку; трудове виховання у сім'ї, допомога дитині у виборі професії, проблеми виявлення і розвитку професійних нахилів і здібностей дітей; організація режиму праці, навчання, відпочинку і дозвілля дітей у сім'ї; підготовка дітей до шкільного віку до занять у школі; моральне, фізичне, естетичне, статеве виховання дітей; розвиток досвіду спілкування у дитячому віці; причини та наслідки дитячого алкоголізму, токсикоманії, дитяча патологія та роль батьків у цьому, зв'язок здоров'я дітей з асоціальною поведінкою їхніх батьків.

Висновки. Таким чином, в межах соціально-педагогічного супроводу доцільно організувати для прийомних батьків практичні заняття, які допомагають значною мірою впорядкувати побут сім'ї та підвищити її соціальний статус.

Соціальні навички, набуті під час практичних занять, можуть бути такими: вміння розпоряджатися домашнім бюджетом, раціональне ведення домашнього господарства, правильне харчування дітей різного віку, навички санітарії та гігієни, етика сімейного життя, культура взаємин між членами родини, адекватне соціальне реагування на проблемні ситуації тощо.

Прийомна сім'я на період адаптації прийомної дитини часто стає носієм потенційної кризи, а тому має бути предметом особливої уваги працівників соціальних служб, хоча з часом їхня роль буде зменшуватися, в ідеалі — зведеться до щорічного оцінювання ефективності функціонування благополучної прийомної сім'ї і допомоги їй (якщо це необхідно) на етапі становлення.

Література

1. Історія соціальної роботи : Методичні рекомендації для студентів педагогічного факультету спеціальності 6.010105 "Соціальна педагогіка" / Укл. Лузан П.Г., Васюк О.В., Жалдак Л.М. та ін. – К.: НАУ, 2007. – 108 с.
2. Лукашевич М.П., Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч. посіб. – 2-ге вид., доп. і випр. – К.: МАУП, 2003. – 168 с.
3. Приймона сім'я: методика створення та соціального супроводу: Метод. посіб. / Бевз Г. М., Кузьмінський В. О., Доля Н. Г. та ін. – К.: Центр стратегічної підтримки, 2005.
4. Постанова Кабінету міністрів України № 565 від 26 квітня 2002 року "Про затвердження Положення про прийомну сім'ю" // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF>
5. Проект Закону України "Про затвердження Державної цільової програми розвитку національного усиновлення дітей в Україні "Кожній дитині - власну родину" на 2006 - 2016 роки".
6. Методичні рекомендації щодо навчання прийомних батьків, соціальних працівників, національних та регіональних тренерів / Комарова Н. М., Пеша І. В. – К.: Держсоцслужба, 2006.
7. Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під ред. Б. Полтавця. – К: Видавничий дім "КМ Academia", 2000. – 236 с.
8. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. – К., 2002. - 534 с.
9. Янкович О.І. Поліщук В.А. Історія соціальної педагогіки / соціальної роботи : навчально-методичний посібник / О.І. Янкович, В.А. Поліщук. – Тернопіль : ТНПУ, 2004. – 394 с.

Koval R. V., magistrant

Romanyuk I. M., candidate of pedagogical sciences, associate professor

EDUCATIONAL DIRECTIONS REALIZATION SOCIALLY OF PEDAGOGICAL ACCOMPANIMENT OF RECEIVING MONOGYNOPAEDIUM

In the article the scientific going is examined near realization of the program socially pedagogical accompaniment of receiving monogynopaedium. Attention is accented on main educational directions in relation to implementation of this program. Basic tasks and maintenance of educational direction are certain social pedagogical accompaniment of receiving monogynopaedium.

To date in Ukraine in the conditions of economic crisis, political and social instability, radical socially a problem appears cultural transformation in relation to the necessity of development of new forms of maintenance and education of children which are in especially difficult and discomfort terms. Foremost it touches children-orphans and children, deprived paternal anxiety.

The basic tasks of social accompaniment is: effective use of present resources for optimum and rapid adaptation of receiving monogynopaedium and adopted child with the purpose of decision of problems of the last; grant the help of receiving monogynopaedium in order that in the future it could settle problems by mobilization of own resources.

Keywords: education of children, children-orphans, children, deprived paternal guardianship, receiving monogynopaedium, tasks and maintenance of accompaniment of receiving monogynopaedium.